

Н. Г. Солонська
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

**ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ВИДАННЯ
АРХЕОГРАФІЧНОЮ КОМІСІЄЮ ВУАН ТЕКСТУ
РУСЬКОЇ ПРАВДИ (1928–1933)**

Руська Правда як унікальне і важливе для науки джерело впродовж 267 років від часу свого відкриття постійно перебуває в полі прискіпливої уваги вчених гуманітарних та юридичних напрямів різних країн і тому має багату історіографію, яка дедалі поповнюється.

Дослідження історії видання цієї пам'ятки давньоруського права та кодифікації, першого писемного збірника давньоруських законів, як відомо, багато разів здійснювалося в історичній науці. Видатну давньоруську пам'ятку вивчали П. Аргунов, Є. Болховітін, М. Богословський, С. Борисенко, Л. Гьотц, Б. Греков, О. Зимін, Є. Карський, М. Костомаров, В. Любимов, Д. Лихачов, М. Максимейко, М. Покровський, І. Полоскін, О. Пресняков, В. Ричка, М. Рожнов, М. Рубінштейн, І. Стратонов, М. Тихомиров, О. Філіппов, В. Черешнін, В. Чернов, Я. Щапов, С. Юшков, І. Яковкін та багато ін.

Втім залишилися деякі аспекти, які не були висвітлені науковцями. Так, значний за обсягом і ґрунтовний за змістом комплекс документів зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), зокрема, серед матеріалів Археографічної комісії Всеукраїнської академії наук. Його аналіз дав би змогу висвітлити загальну картину вивчення цього унікального документа доби Київської Русі, що потребує продовження з огляду на значний досвід видання текстів давньоруських пам'яток або їх перевидання.

Для нас *Руська Правда* як пам'ятка, що зберігалася у бібліотеці Ярослава Мудрого, становить інтерес у контексті розробки моделі науково-книгознавчої реконструкції фонду цієї книгозбірні, вивчення її історії, створення електронної версії реконструкції бібліотеки Київської Русі.

Ярослава Мудрого¹ вважають автором першого юридичного збірника Давньоруської держави *Правди Ярослава* (30-ті роки XI ст.²).

Покладаючись на відомості “Софийской первой летописи”, М.М. Тихомиров³ вважав часом створення *Найдавнішої Правди* 1036 р. (до його думки приєднувався й С.В. Юшков⁴, на відміну від Б.Д. Грекова, Л.В. Черепніна та О.О. Зиміна).

У І.М. Болтіна⁵, а пізніше в М.О. Максимовича були підстави думати, що Ярослав Мудрий тільки відредагував пам’ятку у деяких статтях, щоб узгодити законодавство із своїм часом, а склалася *Руська Правда* “в Києві ще до Ярослава, – мабуть за Володимира: чи не від нього у нас було вже письмове законодавство церковного суду і завіти про десятини, “бѣ бо Володимерь любя дружину и с ними думая о строи земленѣмъ и о ратехъи установи земленѣмъ”⁶.

Найдавніший список *Руської Правди* зберегла нам “Новгородская Кормчая” XIII ст.⁷ *Руська Правда* дійшла до наших днів у 106 списках. Вони являють собою три редакції: *Коротку*, *Поширену* та *Скорочену*. Найдавнішою редакцією є *Коротка Правда* (в “Новгородской первой летописи” стоїть під 1016 р.).

Перша редакція *Руської Правди*, на думку С.В. Юшкова, збереглася всього в двох списках “Новгородской первой летописи” младшего извода” (середина XV ст.). Ще 11 списків *Короткої Правди* належать до XVIII–XIX ст. і сягають Академічного списку⁸.

Коротку Правду, як прийнято, поділяють на чотири основні частини: *Правду Ярослава* (Давньоруська Правда) (статті 1–17 чи 1–18), *Устав Ярославичів* (Правда Ярославичів) (статті 19–40 чи 19–41), *Покон Вірний* (стаття 42 чи 41–42), а також *Урок Мостников* (стаття 43)⁹.

На текст поширеної *Руської Правди*, що містилася в пергаменному (синодальному) списку Кормчої XIII ст., першим звернув увагу М.М. Карамзін.

Пам’ятку виявлено 1738 р. В.М. Татищевим у придбаному ним “Древнем новгородском Иоанновом летописце”. Втім він, як підкреслено пізнішими дослідниками¹⁰, не включив її у свою працю “История российская с самых древнейших времен”.

В.М. Татищев підготував до друку текст віднайдені ним пам’ятки і видав її в 1786 р. (перше друковане видання *Руської Правди* здійснив у 1767 р. А.Л. Шлецер у Санкт-Петербурзі).

У 1846 р. пам’ятку видав М. Калачов¹¹. Потім було здійснено ряд видань, що передруковувалися з цього видання (зокрема й В.І. Сер-

геєвича¹²). У 1930 р. було опубліковане академічне видання *Руської Правди* з оригіналу одного синодального списку, підготовленого Є.Ф. Карським, який послуговувався 44 списками.

У 1928–1929 рр. Археографічними комісіями АН СРСР та Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) було здійснено заходи щодо видання тексту пам'ятки, які поки що не отримали достатнього висвітлення в історичній науці. Їх аналіз має значення для висвітлення історіографії видання тексту *Руської Правди*¹³.

При АН СРСР було утворено спеціальну підкомісію під головуванням акад. Є.Ф. Карського (секретар Б.Д. Греков). У 1930 р. для видання *Руської Правди* було запропоновано об'єднати зусилля трьох академій: АН СРСР, ВУАН та АН Білорусії. Від ВУАН до складу відповідної комісії ввійшов М.С. Грушевський.

Чимало надзвичайно цікавого матеріалу відносно *Руської Правди* і, зокрема, видання її тексту в 30-х роках ХХ ст. містяться, як уже зазначалося, у справах Археографічної комісії ВУАН, які зберігаються у ф. Х ІР НБУВ (фонд Всеукраїнської академії наук України).

Виявлені нами документи допомагають реконструювати історіографію 20–30-х років ХХ ст. у СРСР і як частину її – видання *Руської Правди* в Україні, висвітлюють позицію та роль у цьому ВУАН і безпосередньо М.С. Грушевського. Він, зокрема, підкреслював, що “кодіфікатори *Руської Правди*” (вставка рукою М.С. Грушевського в машинописний текст статті “Три академії”, тисяцький Костечко Никифор Киянин й ін., що трудилися над сим тілом по смерті Ярослава – може й вони були чимсь більшими, ніж простими адміністраторами і судьями?”¹⁴

Археографічна комісія, яку було засновано 18 квітня 1921 р.¹⁵, включила в плани підготовки до видання історичних пам'яток серед інших і *Руську Правду*¹⁶.

У тому ж році ідею її видання висунув й вчений С.В. Юшков¹⁷. Зі своєю пропозицією він звернувся до Археографічної комісії Петроградської академії, де знайшов розуміння, що і стимулювало вивчення ним списків пам'ятки¹⁸.

Процес роботи над її виданням починається через сім років. В документах висвітлюється основна хроніка підготовки видання.

1928 рік. 01.06.1928 р. В АН СРСР було обрано спеціальну підкомісію для підготовки *Руської Правди* до видання. До складу ввійшли: академік Є.Ф. Карський (голова) та члени: академік М.М. Богословський, О.Є. Пресняков, Б.Д. Греков. Група розпочала роботу з виявлення списків пам'ятки¹⁹.

18.10.1928 р. Було внесено пропозицію щодо залучення до роботи з видання *Руської Правди* С.В. Юшкова як одного зі спеціалістів у цій галузі. Він як член підкомісії бере активну участь у дослідницькому процесі. Впродовж осені та зими 1928–1929 рр. проф. С.В. Юшков та його учень П.Л. Аргунов зробили в підкомісії кілька спеціальних доповідей щодо роботи з підготовки видання *Руської Правди* в Ленінграді. О.М. Андріяшеву С.В. Юшков доручає виявлення текстів пам'ятки у сховищах Києва.

У грудні 1928 р. С.В. Юшков звертається до М.С. Грушевського і пропонує йому внести видання *Руської Правди* до плану Археографічної комісії ВУАН. Пропозицію було прийнято²⁰.

Хоча, як свідчать документи, С.В. Юшков свій план видання, схвалений АК АН СРСР, подав і АК ВУАН, однак розпочаті роботи з підготовки видання *Руської Правди* у АК АН СРСР продовжувалися²¹.

1929 р. Проф. С.В. Юшков свою концепцію видання *Руської Правди*, що викладена в “Доповідній записці”, надіслав С.В. Юшковим на адресу АК ВУАН, узгоджує з М.С. Грушевським²².

Видання пам'ятки, на його думку, має складатися з двох частин: “видання тексту, словника, фототипії та дослідження тексту”. Щоб запобігти непорозумінню, він просить ще раз поставити на обговорення в АК питання про видання фототипії та критичного дослідження тексту, бо “всі існуючі дослідження тексту (Калачова, Мрочек-Дроздовського, Гьотца та ін.) не базувалися на аналізі всіх списків, що до нас дійшли”, і такий підхід спричиняв необґрунтованість чи однобічність, перебільшення впливу німецького права одними вченими, візантійського – іншими, треті взагалі “вважали *Руську Правду* церковним збірником”.

Видання *Руської Правди*, на думку С.В. Юшкова, мало здійснитися в Києві і повинно було надати можливість перевірки висновків усіх дослідників пам'ятки і, як тоді був переконаний С.В. Юшков, “остаточно встановити історію тексту”.

У разі позитивного вирішення питання ВУАН С.В. Юшков пропонував свій проект дослідження тексту. Для дослідників *Руської Правди* цей план мав становити інтерес як свого роду варіант системного дослідження такого роду пам'яток (цитата подається в перекладі українською мовою):

“І. Вводні зауваження. Критика буржуазних методів вивчення *Руської Правди*. Механічний підхід до вивчення *Руської Правди*

(Рожков). Основні принципи марксо-ленінської методології дослідження тексту.

II. Аналіз пам'яток, що належать до *Руської Правди*:

- а) суд Володимира щодо послуху;
- б) про мужа закривавленого;
- в) устав о Мостех;
- г) правосуддя митрополіче.

Час походження та характеристика соціальної природи цих пам'яток.

III. Аналіз V редакції, її джерел, походження, характеристика соціального ладу, за якого вона виникла.

IV. Аналіз IV редакції, її джерела та походження. Роль церкви та візантійського духовенства в створенні цієї редакції.

V. Аналіз III та IV редакцій, походження цих редакцій, їх протограф. Відбиття процесу феодалізації та боротьби із залишками родо-племінних відношень. Виявлення двох частин цих редакцій – Устава Ярослава та Устава Володимира Мономаха. Законодавство Мономаха як законодавство компромісу правлячої верхівки в результаті революції 1111 р.

Відновлення найдавнішого тексту, його джерела та походження.

VI. Аналіз I редакції, її походження та джерела. Початок феодального процесу.

VII. Руська Правда та її оточення (Кормча, Літописи, Збірники).

VIII. Загальні висновки. Руська Правда як пам'ятка, що відбиває поступовий перехід від родо-племінного ладу до феодалізму і як пам'ятка, що віддзеркалює інтереси панівних класів та різних соціальних груп²³.

С.В. Юшков доходить висновку, що найзначніша частина списків збірника давньоруських законів припадає на Троїцький ізвод. Це дало йому підстави займатися підготовкою текстів до друку. Він радиться з М.С. Грушевським відносно транскрипції, передмови та перекладу приміток (1929 р.)²⁴; доручає бібліотекаря Історичного музею у Москві М.П. Полякову переписати текст *Руської Правди* всіх рукописів, що там зберігалися, а співробітнику того ж рукописного відділення – текст пам'ятки, що зберігалася в “Ленінці”; проводить переговори зі знавцями давньої писемності щодо відтворення (переписування та правка) текстів деяких зібрань у Москві, Вологді, Ярославлі, Костромі та в інших містах; цікавиться зібраннями бібліотеки Ставропігійного братства та епархіальної бібліотеки м. Володимира-Волинського²⁵.

У звіті С.В. Юшкова про роботу з підготовки до наукового видання тексту *Руської Правди* було подано вичерпний каталог усіх рукописів, що зберігалися в СРСР та Польщі й містили пам'ятку. Дослідник вивчив описи рукописів, звітів, бібліографічних покажчиків, перевіряв рукописи Публічної бібліотеки у Ленінграді. "Прийняв метод підведення варіантів під текст основних редакцій та ізводів"²⁶.

На момент написання звіту було відтворено текст таких рукописів:

“І. Академія наук СРСР

1. Збірник князя М. С. Воронцова. 34.2.31.
2. Кормча. 21.5.4.
3. Летопись Новгородская. 17.8.36.

ІІ. Археографічні комісії

1. Соф. 1-й літопис. № 23.
2. Кормча.
3. Арх. № 240 (літопис).

ІІІ. Публічна бібліотека

1. Ф. II, № 71 (Кормча).
2. Солов. № 496 (414/477) (Кормча).
3. Солов. № 494 (Кормча).
4. Ф. IV, № 602 (Софійський 1-й літопис).
5. Кирилівська № 2/1079 (Кормча).
6. Погод. № 237 (Кормча).
7. Погод. № 233 (Кормча).
8. Ф. II, № 119 (Кормча).
9. Q. IV № 298 (Новгор. літопис).
10. Том № 243 (Кормча).
11. Ф. II, № 132 (Кормча).
12. J. II, № 83 (Кормча).
13. Q. II, № 46 (Кормча).
14. Ф. IV, № 211 (Соф. 1-й літопис).
15. Ф. II, № 118 (текст Руської Правди).
16. Ф. II, № 78 (Кормча).
17. Погод. № 1839.
18. Ф. IV, № 223.
19. Погод. № 1572 (збірн.)²⁷.

09.03.29 р. С.В. Юшков у приватному листі до М.С. Грушевського скаржитися йому, що його стали цькувати по всіх кутах²⁸, і звинувачує

в цьому В. Любимова²⁹, який теж незалежно від С.В. Юшкова займався підготовкою до видання тексту *Руської Правди*. Вихід із ситуації бачить у тому, щоб “Українська Академія наук поставила питання щодо передачі, саме їй видання по *Руській Правді* як українській пам’ятці”³⁰.

У наступному листі С.В. Юшков висловлює побоювання, щоб видання, здійснюване ВУАН, не піддали критиці”³¹. Сам же продовжує над ним працювати, що впливає з коригування його власних поглядів: від переконання, що необхідні три редакції: *Коротка*, *Поширена* та *Скорочена з Поширеної*, доходить висновку, що “Поширена має бути надана в чотирьох ізводах: Троїц., Син., Карамз. і списку Новг. Літ. Арх. Ком. № 240”³². Він дедалі більше бачить доцільним “виділити як самостійні редакції Карамз. і особливо, Новг. Літ. Арх. Ком. № 240”³³ та “приєднати до видання, як це було зроблено в Калачова, деякі пам’ятки, що мають відношення до *Руської Правди*, наприклад, постанову князя Володимира про послухи, статтю “Аще приидеть кровавъ мужъ и проч”³⁴.

Утім побоювання, що вже йдеться не про паралелізм, а про згортання роботи Української академії в справі видання *Руської Правди*, не полишають його”³⁵. Справді АК Всесоюзної академії наук розпочала видання *Руської Правди* і створила для реалізації цього завдання спеціальну комісію, про що повідомив членів АК УАН А.М. Андріяшев на її засіданні 16.03.1929 р. АК УАН, на пропозицію С.В. Юшкова, також постановила дослідити й зібрати списки *Руської Правди* для свого видання”³⁶.

С.В. Юшков побував у московських книгосховищах, де зберігалася велика кількість рукописів, які містили *Руську Правду*. Це дало йому можливість вяснити, що кількість списків пам’ятки не дуже велика, як до того вважалося. На той час вдалося відтворити такі рукописи: “1. Син.[одального] № 132. 2. Троїц. № 15. 3. Унд. № 821. 4. Чуд. № 167. 5. Рог. № 45. 6. Рогоус. № 167. 7. Рогоус. № 168. 8. Рум. № 238. 9. Тихонр. № 332. 10. Синод. № 524. 11. М. Іст. Муз. Увар. № 296. 12. Рум. муз. Унд. № 1302. 13. М. Іст. муз. Увар. № 217. 14. М. Іст. муз. Чуд. № 169. 15. Рум. № 231. 16. М. Іст. муз. Увар. № 125. 17. М. Іст. муз. Воскр. № 154 б. 18. М. Д. Акад. № 5/187. 19. М. Іст. муз. № 798. 20. Барс. № 155. 21. Увар. № 791. 22. М. Іст. муз. № 3468. 23. М. Іст. муз. № 1009. 24. Держ. древл. № 1073”³⁷.

Проаналізувавши списки, С.В. Юшков узагальнює, що “для вирішення питання про те, чи являв собою Устав Володимира Все-

володовича самостійну пам'ятку”, необхідно “дати всі найдавніші списки. З цієї причини загальна кількість редакцій повинна бути збільшена до п'яти: 1-а редакція – Акад. Сп[исок], 2-а редакція має бути розділена на три ізводи: а) Троїцький; б) Синодальний; в) Пушкінський; 3-я редакція – Карамзинський; 4-а редакція – списки з органічно приєднаними до тексту *Руської Правди* візантійськими законами; 5-а – *Скорочена з Поширеної* (сп[исок] Оболенського)”³⁸.

02.04.1929 р. Лист АН СРСР до АК ВУАН, де констатується факт, що протягом майже семи років АК АН СРСР не мала жодних повідомлень про хід робіт, які здійснював С.В. Юшков відносно *Руської Правди*. Оскільки він з цього приводу не дав жодних пояснень АК АН СРСР, то вона постановила “звільнити С.В. Юшкова від доручення, даного йому Комісією про підготовку видання *Руської Правди*” (прот. № 27 від 20 березня 1928 р.)³⁹. Отже, причина неприємностей С. В. Юшкова була зовсім не у В. Любимові.

15.04.1929 р. С.В. Юшков інформує М.С. Грушевського, що має чимало доповідей з теми Київської Русі й із задоволенням узяв би участь у роботі Інституту української історії⁴⁰.

Оскільки С.В. Юшков мешкає у Ленінграді, АК ВУАН звертається до Президії ВУАН і просить дозволити друкувати *Руську Правду* в місті проживання вченого, а також ставить її до відома, що друкування *Руської Правди* включено в план АК та видавництва ВУАН⁴¹.

У листі до Києва (без дати) С.В. Юшков припускає, що текст *Руської Правди* може міститися в деяких рукописах Києво-Софійського собору та в Кормчій у Волинському Єпархіальному Древлесховищі: 1) Києво-Софійський собор, № 51; Кормча 1651 р., гл. 90, арк. 321–323 зв.; 2) Києво-Софійський собор, № 52; Кормча № 787–791 зв.; 3) Києво-Софійський собор, №53; Кормча XVII ст., гл. 110; 4) Волинське Єпархіальне Древлесховище, № 1, 130 (рук. Загорського зібрання, № 34), арк. 170⁴².

04.12.1929 р. І. Криг'якевич у листі до АК ВУАН підтверджує наявність *Руської Правди* в інвентарі Волинського Древлесховища⁴³.

1930 рік. 31.01.1930 р. відбулося засідання Комісії з питання щодо узгодження видання пам'яток АН СРСР та АН УРСР. На ньому були присутні М.С. Грушевський (голова), Д.М. Петровський, С.Г. Томсонський, Б.Д. Греков (секретар).

У протоколі цього засідання, зокрема, підкреслено, що “на

підставі постанови Групи Істориків, Соціологів та Економістів з питання щодо бажаності спільного видання історичних пам'яток, що становлять інтерес для всіх Академій, існуючих у Союзі, накреслили насамперед до видання "Руську Правду", з підготовки якої зроблено багато як Академією наук СРСР, так і Українською"⁴⁴. Тобто, стосовно питання про згортання роботи АК УАН не йшлося. А про її діяльність щодо підготовки до видання *Руської Правди* свідчить хоча б той факт, що АК турбує 19.05.1930 р. Івана Крип'якевича і просить в'яснити наявність у бібліотеці Львівської Ставропігії Кормчої зі списками *Руської Правди*⁴⁵.

14.06.30 р. – лист від С.В. Юшкова, в якому навпаки, з огляду на вищесказане, він просить надіслати всі матеріали, які належать йому, але допомогти в одержанні списку *Руської Правди* з Кормчої, що належить Ставропігійній церкві Успіння⁴⁶.

18.06.1930 р. – лист АН СРСР до УАН, в якому йдеться про те, що 18.03.1930 р. було надіслано пропозицію до Києва щодо розробки питання про спільне видання *Руської Правди*, а також інших пам'яток, однак відповіді не одержано⁴⁷.

22.07.1930 р. – відбулося Сесійне засідання Історико-Філологічного відділу ВУАН (витяг з протоколу засідання від 13.07.1930 р.), присвячене першому спільному виданню *Руської Правди*, яке мають здійснити три академії: білоруська, російська та українська. Текст пам'ятки мав друкуватися "з варіантами та умовними ознаками, спільними для всього видання (мовою оригіналу)". Передмови – українською, російською та білоруською мовами, вступ – однією зі світових мов. Обсяг видання – 5 друк. арк., тираж – 3000 прим⁴⁸.

14.09.1930 р. – у листі академіку М.С. Грушевському "З питання відносно видання *Руської Правди* академіями АН СРСР та ВУАН" повідомляється, що АН СРСР може взяти участь у зазначеному виданні за умов, якщо передмова і примітки будуть надруковані російською та українською мовами, а науковий вступ (соціологічний аналіз тощо) – спільно з АН СРСР⁴⁹.

ВУАН повідомляє АН СРСР про можливість прийняття цих умов⁵⁰.

20.11.1930 р. – Археографічна комісія ВУАН у відповідь на доповідну записку В.П. Любимова з пропозицією щодо видання *Руської Правди* роз'яснює, що видає пам'ятку за всіма списками згідно з редакцією С.В. Юшкова⁵¹.

У фондах ІР НБУВ зберігається рукопис рецензії С.В. Юшкова

“Новый труд по Русской Правде” на дослідження Є.Ф. Карського “Русская Правда по древнейшему списку. Введение, текст, снимки, объяснения, указатели авторов и словарного состава” (Ленінград, 1930)⁵² та її переклад українською мовою, де підкреслено, що дослідження *Руської Правди* не припиняються, що “багато нових інтересних тлумачень дали українські вчені (Максимейко, Борисенко та ін.)”⁵³ ... а також Владимирський-Буданов, Рожнов, Яковкіна, Романова, Болтін, Мрочек-Дроздовський, Срезневський”, однак “праця Є.Ф. Карського не відповідає сучасному рівневі правно-історичної науки на полі вивчення Руської Правди”⁵⁴.

1931 рік. Для видання *Руської Правди* у ВУАН було створено спеціальний колектив. На її нараді 03.06.1931 р., де йшлося про стан справ із виданням пам’ятки, були присутні О. Андріяшев, С. Маслов, О. Назаревський, М. Ткаченко. Вони постановили кооптувати до складу колективу С. Борисенка, переглянути передмову до *Руської Правди* та здійснити інші поточні справи по її випуску⁵⁵.

На нараді 02.06.1931 р., крім вищезазначених осіб, була присутня й К. Лазаревська. Учасники засідання дійшли висновку щодо необхідності зробити додатки до передмови, висвітлити окремо значення *Руської Правди* як джерела, “зробити деякі текстуальні зміни”. Було з’ясовано і причину затримки друкування, яка відбулася через нестачу текстів. Отже, робота вимагала присутності в Києві проф. С.В. Юшкова, котрий тоді жив і викладав у Самарканді⁵⁶.

31.07.1931 р. датовано лист, в якому С.В. Юшков повідомляє про свою хворобу (депресія) і просить провести за його рахунок коректуру двох аркушів⁵⁷. Виконати це було доручено Андріяшеву, Назаревському, Маслову⁵⁸.

09.08.1931 р. У листі (з Ленінграда) С.В. Юшков, якому в результаті десятирічної роботи вдалося “розшукати всі списки пам’ятки”⁵⁹, повідомляє Окиншевича про свій намір видати текст *Руської Правди* й просить підтримати ідею видання.

Тим часом оргбригада АК ВУАН, створена для видання *Руської Правди*, продовжує працювати. На засіданні від 24.09.1931 р. були присутні Д. Багалій, В. Барвінок, І. Кравченко, К. Лазаревська, М. Тищенко, М. Ткаченко. Прийнято рішення стосовно сприяння заходам, спрямованим на прискорення видавничих робіт, звернутися до Всесоюзної академії наук. Написати додаткову передмову мав акад. Д.І. Багалій⁶⁰.

Документи з ф. Х відображають технологічний бік підготовки

видання, а саме контакт науковців з Видавництвом ВУАН, у якого теж були постійні претензії до вчених через затримку і навіть зрив термінів подачі тексту та коректур (наприклад, ф. Х, № 8585, 8590, 8593). Проте і АК теж не завжди була задоволена якістю виконання робіт, про що свідчать: лист К.О. Лазаревської від 03.12.1932 р.⁶¹, лист-попередження від 29.12.1932 р. від видавництва, керівництво якого погрожує взагалі розсипати набір у разі чергової затримки коректури, оскільки терпить через це збитки⁶².

1932 рік. Археографічна комісія (керівник – М. Ткаченко) висуває ініціативу щодо спільного з АН СРСР видання *Руської Правди* за редакцією С. В. Юшкова, над яким ВУАН почала працювати з кінця 1929 р.⁶³

Велика відстань між місцем його проживання – Самаркандом та Києвом створювала труднощі, нервовість у роботі над виданням *Руської Правди* і, певною мірою, спричиняла затримку роботи, про що йдеться в більшості листів між обома сторонами.

09.02.1932 р. Лист щодо надсилання коректури С.В. Юшкову; того ж місяця до нього: лист К.О. Лазаревської щодо вичитки коректури; 18.03.1932 р. – її ж записка⁶⁴; 31.03.1932 р. – її ж телеграма (копія)⁶⁵; 28.03.1932 р. проф. С.В. Юшков повідомляє про одержання коректури *Руської Правди* знову із затриманням і про те, що він надає Комісії можливість робити оглави на свій розсуд⁶⁶; 31.03.1932 р. він повідомляє, що вислав коректуру третього аркуша і наголошує: “як при друкуванні Пушкінського списку, так при друкуванні Троїцького, необхідно провести коректуру згідно з оригіналом (фотографії), оскільки текст легкий, то “ніяких утруднень з коректурою бути не може”⁶⁷; 07.05.1932 р. – телеграма С.В. Юшкову (копія)⁶⁸; 23.06.1932 р. – йому записка з проханням зайти в Археографічну комісію відносно *Руської Правди*⁶⁹ (С.В. Юшков прибув у Київ у відрядження); 04.09.1932 р. – лист до С.В. Юшкова, підписаний ученим секретарем Археографічної комісії К.О. Лазаревською, з проханням не затримувати передмову до *Руської Правди*; 22.09.1932 р. (із Самарканда – 13.11.1932 р.) – повідомлення про готовність вступної статті.

25.10.1932 р. С.В. Юшков цікавиться справами друкування *Руської Правди*, про які не має відомостей понад два місяці⁷⁰. Однак з Комісії повідомляють, що коректур немає⁷¹; у листі з Махачкалі (Дагестанська АСРР) автор намагається в'яяснити перебіг справ з друкуванням пам'ятки⁷²; 9.11.1932 р. він просить повідо-

мити про те, який матеріал знаходиться в розпорядженні Комісії, чи збереглася передмова, а також надрукувати аркуш; надіслати йому в Самарканд коректуру другого аркуша. Темпи друкування надто повільні, і тому він вважає, що ці матеріали будуть потрібні лише влітку 1933 р.⁷³; 27.11.1932 р. АК ВУАН повідомляє С.В. Юшкова про те, що дослідження *Руської Правди* включено до плану п'ятирічки Комісії, а рецензію на працю Є.Ф. Карського буде надруковано в "Річнику" АК⁷⁴.

Як правило, невеликі листи С.В. Юшкова більше нагадують ділові записки, часто надходять до Києва без дати, за що йому справедливо дорікають київські колеги⁷⁵.

В.П. Любимов (науковий співробітник, на той час пенсіонер, дослідник давньої юридичної писемності, зокрема *Мерил Праведних* та *Руської Правди*, – його праці відзначені як видатні), не знаючи про роботу над пам'яткою в Україні, висуває, по суті, альтернативу виданню. 10.11.1932 р. він пише "Доповідну записку трьом Академіям Наук щодо видання Троїцького списку Руської Правди" – в Історико-археографічний інститут АН СРСР, Археографічну комісію ВУАН, Інститут історії Білоруської АН. Підкреслюючи цінність першого писемного збірника давньоруських законів "для дослідження соціально-економічної історії українців, білорусів та росіян у найдавніший період"⁷⁶, В.П. Любимов нагадує, що питання стосовно нового наукового видання текстів *Руської Правди* неодноразово порушувалося окремими вченими, а після 1917 р. АК ВУАН та АК АН СРСР, наголошує, що "понад двадцять років тому назад М.П. Павлов-Сілованський почав підготовку нового видання, однак після його смерті залишилися лише уривчасті замітки (зберігаються в Академії наук СРСР), які не піддаються виправленню".

С.В. Юшков запропонував відновити працю з видання окремих найважливіших списків *Руської Правди* і розпочати її з Троїцького списку (другий за давністю список, старішим за нього є Синодальний або Троїцький I)⁷⁷; здійснити спільне академічне видання всіх списків *Руської Правди*, а також навчальне видання пам'ятки.

На його думку, "в спільному виданні списки, прийняті за основні, а також деякі інші найважливіші списки мають бути надруковані повністю, а решта подаватися у вигляді варіантів у примітках. Основним є один зі списків короткої редакції *Руської Правди* та деякі поширені списки, в тому числі Синодальний без варіантів, позаяк списків того ж ізводу поки що не віднайдено"⁷⁸.

1933 рік. У “Звіті АК про роботу в 1932 р.”⁷⁹ про *Руську Правду* не йдеться.

Комплекс документів (листування, пояснювальні записки тощо), відбивають процеси неконструктивних дискусій між К. Лазаревською та С. Юшковим. У доповідній записці К. Лазаревської розкривається стисла хроніка підготовки та причини затримки видання у 1931–1933 рр.⁸⁰

Сьогодні актуальними є відтворення усіх видань *Правди*, підготовка бібліографічного покажчика *Руської Правди*, створення електронних версій видань як одного з елементів реконструкції Бібліотеки Ярослава Мудрого.

Слова М.С. Грушевського відносно бібліотеки Ярослава Мудрого звучать дуже сучасно: “і тепер ми знаємо, розуміємо і оцінюємо, думаю, правильне значіння для східноєвропейської цивілізації свого століття, що розпочинається організаційними заходами Володимира і продовжується до усталення нового політичного ладу на княжих схемах кінця XI віку. В центрі його Київська академія доби Ярослава, з “Словом” Іларіона, “Руською Правдою”, св. Софією і т. д. Явище всесвітнього порядку, варте глибокої уваги і всебічного дослідження”⁸¹.

¹ *Тюлочки П. П.* Від Русі до України. – К., 1997. – С. 103; *Ои же.* Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987. – С. 236–239; *Ои же.* Древнерусский феодальный город. – К., 1989. – 254 с.; *Ои же.* Ярослав Мудрый. – К., 2002. – 271 с. *Котляр М.Ф.* Ярослав Мудрый : (До 1000-річчя з часу народження) // Укр. іст. журн. – 1978. – № 6. – С. 89–100; *Солонська Н. Г.* Ярослав Мудрий – державний діяч, книжник // Вісн. Книжкової палати. – 2004. – № 5. – С. 53–57.

² *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России. От водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – К., 1993. – С. 5; *Аркас М.* Історія України-Руси. – К., 1998. – С. 48; *Ефименко О.Я.* Історія України та її народу. – К., 1992. – 252 с.; *Черепнин Л.В.* Общественно-политические отношения в Древней Руси и “Русская Правда” // Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965; *Ои же.* Спорные вопросы истории феодальной земельной собственности в IX–XV вв. // Пути развития феодализма. – М., 1972; *Щапов Я.Н.* О функции общины в Древней Руси // Общество и государство феодальной России : Сб. ст., посвящ. 70-летию акад. Л.В. Черепнина. – М., 1975. – С. 14, 16, 17, 19.

³ *Тихомиров М.Н.* Исследование о Русской Правде. Происхождение текстов. – М., 1941. – С. 27.

⁴ *Юшков С. В.* Исследования по истории русского права. – Ново-

кузнецк, 1925. – Вып. 1; *Он же*. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. – М.; Л., 1939; *Он же*. К проблеме образования феодального государства (на правах рукописи). – М. – 194 с.; *Он же*. [Рец.] Об академическом издании «Правды Русской» // Историк-марксист. – 1941. – Кн. 2. – С. 93–102. – Рец. на кн.: Правда Русская. – М.; Л., 1940. – Т. 1: Тексты. – 506 с.; *Он же*. К вопросу о феодальном (“варварском”) государстве // Вопр. истории. – 1946. – № 27; *Он же*. История государства и права СССР. – М., 1947. – Ч. 1; *Он же*. Общественно-политическое строительство и право Киевского государства. – М., 1949; *Он же*. Русская Правда. Происхождение, источники, ее значение. – М., 1950. – 378 с.; *Ричка В.М.* Серафим Володимирович Юшков : Передмова // Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К., 1992. – С. 5–20.

⁵ *Болтин И.* Краткие замечания генерал-майора Болтина на первый том Истории кн. Щербатова. – СПб., 1793.

⁶ *Максимович М.* Откуда идет Русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским. – К., 1837. – С. 105.

⁷ *Ключевский В. О.* Сочинения : В 9 т. – М., 1987. – Ч. 1 : Курс русской истории. – С. 402 – 403.

⁸ Памятники русского права Киевского государства. – М., 1952. – Вып. 1. – С. 74.

⁹ Там же.

¹⁰ *Валк С. Н.* Русская Правда в изданиях и изучениях XVIII – начала XIX века // Археогр. ежегодник за 1958 г. – М., 1960. – С. 125, 145; *Он же*. Избранные труды по археографии. – СПб., 1991.

¹¹ *Калачов Н.* Текст Русской Правды на основании четырех списков разных редакций. – М., 1846; *Он же*. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. 2-е изд. – СПб., 1880. – Вып. 1.

¹² *Сергеевич В. И.* Лекции и исследования по истории русского права. – 4-е изд. – СПб., 1903; *Он же*. Русская Правда в четырех редакциях. По спискам Археографическому, Троицкому и кн. Оболенского. – СПб., 1911.

¹³ Русская Правда. Текст, изданный по трем спискам, с предисловием и кратким объяснительным словарем, составленными А. Б. Гинзбургом. – СПб., 1888. – 48 с.; Русская история в самом сжатом очерке; Русская Правда в четырех редакциях по спискам Археографическому, Троицкому и кн. Оболенского с дополнениями и вариантами из других списков / Изд. В. Сергеевич. – СПб., 1904. – 51 с.; Русская Правда по синодальному списку (Издано Моск. археолог. ин-том) / Под ред. Н. Маркса. – М., 1910. – 28 с.; Русская Правда / Под ред. А. И. Яковлева. – М., 1914; Руська Правда : (Акад. список) / Під ред Р. Лашенка. – Прага, 1927. – Вып. 1. – 18 с.; Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому / Под ред. проф. Б.Д. Грекова. – М.; Л., 1934. – 62 с.; Правда Руська. Руська Правда. Тексти на основі 7-ми списків та 5 редакцій / Склав та підготував до

друку С. Юшков. – К., 1935. Правда Русская. Т. I. Тексты. Институт истории АН СССР / Под ред. Б.Д. Грекова // Вестн. древн. истории. – М., 1939. – № 3. – С. 148–151; Правда Русская / Под ред. Б. Д. Грекова. – М.; Л., 1940; Правда Русская : Учеб. пособие / Отв. ред. Б.Д. Греков. – М.; Л., 1940. – 112 с.; Правда Русская / Под ред. Б.Д. Грекова. – М.; Л., 1947. – 864 с.; Русская Правда [В русских переводах. Тексты. Комментарии Г.К. Амелина]. – М., 1958; Правда Русская / Под ред. Б.Д. Грекова. – М.; Л., 1963. – Т. 1–3. – 473 с. [100]. – Факсимильное воспроизведение текстов.; *Греков Б.Д., Любимов В.П., Лавров Н.Ф., Коцин Г.Е., Гейерманс Б.Л.* От редакции академического издания «Правды Русской» // Историк-марксист. – 1941. – Кн. 2. – С. 102–113; *Дмитрієнко М.Ф.* Археографічна робота в АН УРСР // Там само. – 1969. – № 3. – С. 27–33; *Вона ж.* Передмова // Радянські видання документальних матеріалів (1917–1968): Бібліогр. покажч. / Упор. Л.М. Гудзенко та ін. – К., 1970. – С. 3–28; *Максименко М.* Московская редакция Русской Правды (Проблемы источниковедения): Сб. ст. – М.; Л., 1940; *Тихомиров М.* Новое издание Русской Правды // Книга и пролетарская революция. – 1936. – № 4. – С. 49. – Рец. на кн.: Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / Склад С. Юшков. – К. : ВУАН, Ін-т історії матеріальної культури, 1935. – 196 с.

¹⁴ *Грушевський М. С.* Три академії. Стаття опублікована в Київському збірнику археології й історії, побуту й мистецтва, 1930 (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, далі – ІР НБУВ, ф. X, 14854, с. 18);

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 1, 26208, арк. 1, зв; *Кіржаєв С.М.* Археографічна комісія ВУАН (1918–1934): внесок у розвиток археології в Україні : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. X, 31633, арк. 1, зв.; ф. X, 31629.

¹⁷ Там само.

¹⁸ СПб., відділення Архіву Російської Академії наук. – Ф. 133, оп. 1-а, спр. 30, арк. 20; *Кіржаєв С. М.* Указ. пр.

¹⁹ ІР НБУВ, ф. X, 10063, с. 17 зв.

²⁰ Там само, ф. X, 10769, арк. 1 зв.

²¹ Там само.

²² Там само, № 8495.

²³ Там само.

²⁴ Там само, № 10055.

²⁵ Там само, № 10056.

²⁶ Там само, № 10058, с. 6.

²⁷ Там само, № 10055, с. 6 та с. 6 зв.

²⁸ Там само, № 10059, с. 8.

²⁹ *Любимов В. П.* Новые списки Правды Русской // Правда Русская / Под ред. Б.Д. Грекова. – М.; Л., Т. III, 1947. – 840 с.; *Он же.* Палеографические наблюдения над Троицким списком “Русской Правды” // Докл.

АН СССР. – 1929. – № 2; *Он же*. Списки Правды Русской // Правда Русская. – М.; Л., 1940. – [Т.] 1: Тексты.

³⁰ IP НБУВ, ф. X, № 10059, с. 9.

³¹ Там само, № 10060, с. 10.

³² Там само, с. 11.

³³ Там само.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само, № 10059, с. 12.

³⁶ Там само, № 10061, с. 13.

³⁷ Там само, № 10062, с. 14.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само, № 10064.

⁴⁰ Там само, № 10070, с. 28.

⁴¹ Там само, № 10070, с. 28.

⁴² Там само, № 10079.

⁴³ Там само, № 9156.

⁴⁴ Там само, № 9164.

⁴⁵ Там само, № 9159.

⁴⁶ Там само, № 9157.

⁴⁷ Там само, № 9171.

⁴⁸ Там само, № 9175.

⁴⁹ Там само, № 9342.

⁵⁰ Там само, № 8600.

⁵¹ Там само, № 11504, с. 1–11.

⁵² Там само, № 11505, с. 6.

⁵³ Там само, № 9171.

⁵⁴ Там само, № 11504, с. 9.

⁵⁵ Там само, № 10814.

⁵⁶ Там само, № 10815.

⁵⁷ Там само, № 9354.

⁵⁸ Там само, № 9355.

⁵⁹ Там само, № 9369.

⁶⁰ Там само, № 10816.

⁶¹ Там само, № 1698, с. 1.

⁶² Там само, № 8606.

⁶³ Там само, № 8586.

⁶⁴ Там само, № 8591.

⁶⁵ Там само, № 8592.

⁶⁶ Там само, № 8501; 1687, с. 1.

⁶⁷ Там само, № 8499; 8602.

⁶⁸ Там само, № 8543; 8489.

⁶⁹ Там само, № 8595; 8490 та ін.

⁷⁰ Там само, № 8494; 10048–10052, с. 2.

⁷¹ Там само, № 8599; 10048–10052, с. 6, 7.

⁷² Там само, № 8503; 10048–10052, с. 9.

⁷³ Там само, № 8592.

⁷⁴ Там само, № 8499.

⁷⁵ Там само, № 8543, 8489.

⁷⁶ Там само, № 8599; 10048–10052.

⁷⁷ Там само, № 8503; 10048–10052, с. 9.

⁷⁸ Там само, № 11037, с. 28.

⁷⁹ Там само, № 8493.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ *Грушевський М. С.* Історія України-Руси. – К., 1992. – Т. 2. – С. 34–39.